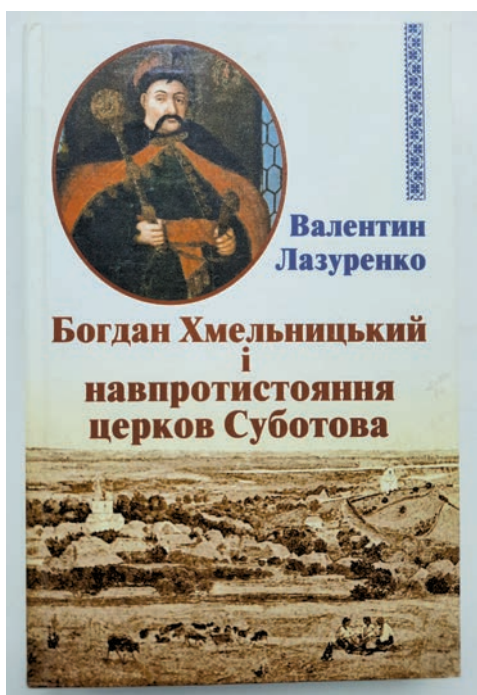

Василь Мельниченко (м. Черкаси),
кандидат історичних наук, професор,
заслужений працівник культури України,
професор кафедри археології та спеціальних
історичних дисциплін Черкаського
національного університету
імені Богдана Хмельницького
E-mail: krz_crk@ukr.net

Науковий інтерес до встановлення місця поховання Богдана Хмельницького не спадає

Рец. на: Валентин Лазуренко. *Богдан Хмельницький і навпротистояння церков Суботова*.
Харків : СГ НТМ "Новий курс", 2021. 232 с.

Встановлення місця поховання Богдана Хмельницького продовжує привертати увагу науковців і громадськості та спонукає дослідників розширювати тематичні та хронологічні межі пошуку істини. До наукового обігу залучаються нові джерела, уточнюються оцінки й погляди на уже, здається, відомі. Тривають гострі дискусії, висувуються нові і спростовуються існуючі версії. У зв'язку зі значним плюралізмом міркувань і поглядів на проблему особливого значення набуває історіографічний аналіз та систематизація на засадах сучасної методології інформативності, яка нагромадилася за час, що минув після поховання гетьмана.

Важливим кроком у цьому контексті стало видання книги Валентина Лазуренка «Богдан Хмельницький і навпротистояння церков Суботова». Вона є продовженням і конкретизацією автором розпочатих ним ще в кінці 1990-х рр. досліджень, викладених у його попередній книзі «У пошуках крипти великого державотворця України Богдана Хмельницького. Поховання гетьмана України Богдана Хмельницького в Іллінській церкві у с. Суботів: від столітніх досліджень, легенд та міфів до сучасних наукових гіпотез».

Пропонована читачам книга, як і попередня, побудована на подачі матеріалів блоками проблемних питань, які розкриваються автором на основі ретельного аналізу відомих джерел. Серед них: «Чи міг бути похований гетьман України Богдан Хмельницький у Михайлівській церкві в Суботіві?», «о. Марко Грушевський як один з творців легенд про Михайлівську церкву як місце поховання Богдана Хмельницького і його сина Тимоша», «Хто з найближчого оточення Богдана Хмельницького міг знати про реальне місце його поховання?», «Чи аналізувалися на сьогодні документи дипломатичних місій іноземних країн за 1657 р. на предмет виявлення у них інформації про поховання видатного українця?», «Прихована історія»: Корсунська трагедія 1655 р. як джерело для цікавих

висновків» та інші дискусійно-інтригуючі проблемні питання, які зацікавлять читачів.

У своїй новій книзі Валентин Лазуренко, звужуючи поле історіографічного пошуку, робить спробу дати відповідь на одне з ключових питань «Чи міг бути похований великий державотворець України Богдан Хмельницький та його старший син Тиміш у Михайлівській церкві в Суботіві?». Така постановка питання зумовлена не тільки тим, що Іллінська і Михайлівська церкви у Суботіві стояли колись навпроти одна одної, а й тим, що і сьогодні вони опинилися навпроти у дискусії навколо пошуку місця поховання Богдана Хмельницького та його сина Тимоша. Відхиляючи незаперечно спростовані дослідницькі версії і гіпотези, автор зосереджує увагу на дискусійних припущеннях (с. 141–164),

з яких можливо з часом викристалізується об'єктивна інформація про місце поховання великого Гетьмана.

Видається цілком вмотивованим, що у вступній частині книги автор комплексно подає історію Михайлівської церкви в Суботіві, від перших згадок про її будівництво до знищення більшовиками у 1935 році. Констатується, що до цього часу фахівці (археологи, геофізики, історики) не локалізували точне місцезнаходження саме тієї споруди Михайлівської церкви XVII ст., де бували Б. Хмельницький і його старший син Тимош, яка була розібрана й перенесена в 1870-х рр. в інше місце. На сьогодні ж достовірних тогочасних писемних джерел про поховання Богдана і Тимоша Хмельницьких та існування склепу в колишній дерев'яній Михайлівській церкві у Суботіві не зафіксовано. Достеменно не встановленим залишається й точне місце розташування вже перенесеної споруди Михайлівської церкви, зруйнованої більшовиками 1935 р. Розробка програми з дослідження ймовірних локацій цього храму для подальших пошуків була б логічним наступним кроком у разі непідтвердження основної гіпотези (с. 19–33).

Автор привертає увагу до фактів фіксації в історичних та інших джерелах місця й обставин поховання гетьмана. До розгляду долучаються також історичні, краєзнавчі та літературні джерела, легенди й перекази, дотичні до можливого місця перебування праху великого державотворця та його старшого сина. Всебічно розглядаються версії щодо Михайлівської та Іллінської церков як альтернативних варіантів місця поховання – своєрідного «навпротистояння» (протистояння) – крізь призму оцінки подій і думок щодо постатей Богдана Хмельницького і його старшого сина Тимоша у сучасників і нащадків.

Розглядаючи джерельну базу, Валентин Лазуренко, зокрема, зауважує, що подорожні нотатки Павла Алеппського потребують ретельного сучасного історико-перекладознавчого аналізу у частині відвідин Суботова в 1656 р., щоб уточнити стан Іллінської церкви на той час (збудована, недобудована, діюча), а також за можливості додатково з'ясувати (з урахуванням адекватності сучасного перекладу), чий саме гробівець бачив мандрівник у Михайлівській церкві. На думку автора, це було захоронення іншого сина Богдана Хмельницького, очевидно малолітнього, який, за рядом джерел, помер 1637 р. (с. 54–106).

Не залишає поза увагою автор і проблемне питання щодо нападу карального загону С. Чарнецького на Суботів у 1664 р. та здійснення наруги над прахом гетьмана Богдана Хмельницького і його старшого сина Тимоша зі знищенням їхніх поховань. тому подальші пошуки вважаємо перспективними. Зазначається, що сучасні дослідження не підтверджують цього факту, а тому подальші пошуки зазначених поховань є перспективними (с. 107–116).

З книги дізнаємося, що одним із напрямів пошуків достовірної інформації щодо місця захоронення Богдана і Тимоша Хмельницьких автор розглядає дослідження біографій, документів та матеріалів, пов'язаних із Ганною Золотаренко (третьою дружиною гетьмана), Розандою (дружиною Тимоша), гетьманами Іваном Виговським і Юрієм Хмельницьким, а також церковним діячем Лазарем (Барановичем), передусім залишених ними спогадів у записах, листах тощо після серпня 1657 р. Наголошується, що пошуки поховання Богдана і Тимоша Хмельницьких повинні здійснюватися комплексно й системно, у діалектичному зв'язку з історичною традицією, результатами сучасних досліджень та їх інтерпретацією, спиратися на писемні джерела, топографію місцевості, реалії сьогодення.

Безумовно, що пропоноване монографічне видання, як і попередня монографія Валентина Лазуренка, за словами відомого українського історика Тараса Чухліба, дає поштовх до розуміння того, а що ж насправді відбувалося у Чигирині та Суботіві з тілом померлого засновника Української держави в період з 27 липня по 23 серпня 1657 року?

Немає сумніву, що книга «Богдан Хмельницький і навпротистояння церков Суботова» не остання у творчому доробку Валентина Лазуренка, присвяченому Великому Гетьману України. Принагідно зазначимо, що наукова розробка теми Хмельниччини для нього розпочалася багато років тому ще під час навчання у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького.

Перша у житті студента історичного факультету Валентина Лазуренка наукова стаття мала назву «Археологічні дослідження Суботівського замчища» і була опублікована у збірнику матеріалів V Міжнародної археологічної конференції студентів та молодих вчених, що відбулася у квітні 1997 р. в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

А 20 червня 1998 р. він успішно захистив дипломну роботу «Черкащина в період розгортання Національної революції середини XVII століття» (с. 7).

Відтоді для Валентина Лазуренка, уродженця села Суботова, тема життя і діяльності Богдана Хмельницького та увічнення його пам'яті стала однією з провідних, на його рахунок – низка наукових публікацій, участь у наукових конференціях, виступи в засобах масової інформації, активна просвітницька робота з цієї проблематики.

У 2019 році він активно включився у висвітлення новітнього перебігу досліджень крипти (поховання) великого державотворця України Богдана Хмельницького, які проводяться в Іллінській церкві села Суботів на Чигиринщині. На переконання Валентина Лазуренка, сьогодні

«з'явився реальний шанс в XXI ст. просунутись вперед із пошуком праху гетьмана України Богдана Хмельницького, і цей шанс необхідно використати, і, що головне, використати з розумом, не завдавши шкоди насамперед Іллінській церкві – пам'ятці культурної спадщини національного значення» (с. 32).

З-під авторського пера дослідника з'явилися статті із власним сучасним баченням і трактуванням тих чи інших подій, пов'язаних зі смертю та похованням Богдана Хмельницького. Ці позначені новизною напрацювання у поєднанні з пропонованою книгою «Богдан Хмельницький і навпротистояння церков Суботова» дають змогу знизити невизначеність у вирішенні проблеми поховання Богдана Хмельницького та привертають увагу істориків і громадськості до окресленої проблематики.

